

Романець Наталя Радомирівна
*д.і.н., доцент, професор кафедри
історії України та правознавства
ДВНЗ «Криворізький державний
педагогічний університет»*

(м. Кривий Ріг)

НАСИЛЬСТВО ЯК ПОВСЯКДЕННІСТЬ: ДО ПИТАННЯ ПРО МЕХАНІЗМИ ТА НАСЛІДКИ МАСОВИХ РЕПРЕСІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ (1928–1938 рр.).

У статті проаналізовано соціальні та морально-психологічні наслідки масових репресій в українському селі у 1928–1938 рр. Показано, що створена владою у роки сталінської модернізації аграрного сектора система тотального насильства в українському селі призвела до маргіналізації і деморалізації селянського суспільства. При цьому насильство почало сприйматися як норма у стосунках влади і селянства.

Ключові слова: репресії, насильство, радянська влада, органи юстиції, ДПУ

В сучасному українському історіографічному просторі тема сталінського терору проти селянства 1920–1930 рр. належить до розряду тих, актуальність яких визначається не лише суто науковим, але й суспільно-політичним інтересом. Об'єктивне дослідження характеру, масштабів репресивних дій влади, встановлення їхніх соціально-економічних та морально-психологічних наслідків створює передумови для осягнення причин існуючих соціальних протиріч та конфліктів, а відтак виступає важливим підґрунтям для громадянського примирення в Україні, налагодження «мирного діалогу» з минулим.

Останніми роками вітчизняні і зарубіжні науковці докладають значних зусиль для вивчення репресивної складової сталінської модернізації аграрного сектора. Помітним внеском у висвітлення цієї теми стали праці С. Кульчицького [1], М. Івницького [2], Ю. Шаповала [3]. Проте і нині залишається чимало аспектів, які потребують подальшого дослідження. Серед них – процес трансформації українського селянського соціуму під впливом терору. Тому у пропонованій статті, підготовленій на основі розсекречених архівних документів, більшість із

яких вперше вводяться до наукового обігу, автор ставить за мету проаналізувати соціальні та морально-психологічні наслідки масових репресій в українському селі 1928–1938 рр.

Інтенсифікація репресивних акцій під час сталінської модернізації аграрного сектора, надання терору масового, тотального характеру призвело до того, що фізичне, економічне, психологічне насильство перетворюється на повсякденність у житті колективізованого українського села. З моменту застосування надзвичайних заходів під час хлібозаготівельної кампанії 1927/28 р. в офіційних документах партійних і радянських установ, органів юстиції та ДПУ набуває поширення термін «порушення революційної законності». Як «злочинне порушення революційної законності» кваліфікувалися незаконні штрафи, обшуки, експропріації майна, арешти, застосування фізичного насильства представниками влади щодо селян. Використовуючи термін «порушення революційної законності», центральна і республіканська влада намагалася відмежуватися від дій місцевого керівництва, яке нібито неправильно впроваджувало в життя її настанови, свідомо допускало зловживання й перекручення, і перекладала таким чином провинку на виконавців. Застосування самого терміна «порушення соціалістичної законності» свідчило, що в державі остаточно сформувалося поняття абсолютної «презумпції невинуватості» верховної влади, «генеральної лінії» партії. Хоча, як справедливо зазначає історик А. Сахаров, «сама лінія керівництва якраз і штовхала місцеву владу на беззаконні дії. Ті, хто відповідав за втілення в життя лінії партії та уряду, робили це відповідно до свого культурного рівня, досвіду роботу в партійних, радянських, каральних органах» [4, с. 48].

Від 1927 р. кількість випадків «злочинного порушення революційної законності» в республіці невпинно зростала. Якщо в 1927 р. судами УСРР розглянуто 816 кримінальних справ про перевищення влади, то в 1928 р. – уже 1663, у 1929 р. – 1 902, у 1930 р. – 2 712, у 1931 р. – 2 500 (за неповними даними). Паралельно збільшувалася й кількість випадків «кваліфікованого злочинного порушення революційної законності (поєднаного з насильством, застосуванням зброї, спричиненням тяжких наслідків)». Так, у 1927 р. розглянуто близько 400 справ цієї категорії, у 1928 р. – 829, у 1929 р. – 752, у 1930 – 1 095, у 1931 р. – приблизно 1 200. Переважна більшість фактів «порушень революційної законності» припадали на село, приміром, у 1931 р. 87,5 % звичайних і 85 % кваліфікованих злочинів [5, арк. 90–91].

Наркомат юстиції та Генеральна прокуратура республіки пояснювали зростання кількості таких кримінальних справ наприкінці 1929 р. – у першій половині 1930 р. здійсненням розкуркулення на базі

суцільної колективізації. Так, за інформаційними матеріалами ОДПУ станом на 15 травня 1930 р. в 37 округах України із загальної кількості 9 908 сільрад перегинами й викривленнями в процесі розкуркулення та колективізації були вражені 3 327 [6, с. 348]. На 29 березня 1930 р. тут «за викривлення партійної лінії під час проведення поточних кампаній на селі» притягнуто до відповідальності 4 001 особу, із них 328 віддано під суд і 478 заарештовано [7, с. 240].

У 1931 р. основна маса справ про перекурчення пов'язувалися із хлібозаготівельною кампанією 1931/32 р., супроводжуваною «нелюдськими катуваннями» нездавців хліба, яких били, «роздягали до гола, примушували стояти на колінах, наклеювали на груди плакати з різними написами і водили по селу, роздягали жінок, виводили роздягнених на мороз і в степ, тримали по кілька днів в холодних ямах, не давали їсти і спати, били револьверами, руйнували будівлі» [5, арк. 17].

Свого апогею «порушення ревзаконності» сягнули під час хлібозаготівель 1932/33 р., коли в буквальному розумінні кулаком численні заготівельники вибивали хліб з голодуючого українського села. Приміром, у с. Лозоватка Криворізького району уповноважені міськпарткому Пушкарьов та Котов за невиконання хлібозаготівель заперли в льоху селянку Гайську, протримали її до вечора, після чого побили. А перед тим, як звільнити, суворо попередили, щоб нікому про це не розповідала [8, арк. 74]. За неповними даними ДПУ УСРР, протягом грудня 1932 р. – січня 1933 р. такі факти зафіксовані в 183 селах 92 районів України, а найбільше у Вінницькій області – у 50 селах 25 районів [9, с. 506].

Навесні й улітку 1933 р. виснажених від голоду, напівмертвих українських колгоспників стусанами почали виганяти на роботу, а побиттям карали за прогули та невиконання трудовнів. У такий спосіб голови колгоспів і бригадири намагалися подолати «трудоий нігілізм» колгоспників, які не бажали задарма працювати на державу. Для прикладу, член сільради с. Лісові Хутори Носівського району Чернігівської області Дорошенко сильно побив колгоспника Маслака за відмову виїхати на поле для підняття зябу [10, с. 515].

Всього, під час збиральної та хлібозаготівельної кампанії 1933 р. «порушення революційної законності» мали місце в 64 селах 39 районів республіки. Серед порушників — 10 секретарів партосередків, 15 голів сільрад і їхніх заступників, 28 голів колгоспів, 7 бригадирів, 6 рахівників колгоспів, 23 сільські активісти, 4 районні працівники, яких звинувачували в незаконних арештах, штрафх, побитті, знущаннях із селян, самосудах. ЦК КП(б)У підкреслював, що «нерідко побиття та знущання набували винятково жорстокого характеру», унаслідок чого із 93 потерпілих померли від побиття 24 особи [11, арк. 99–100].

Уявлення про масштаби «порушень революційної законності» дають і матеріали розслідування комісії ЦКК КП(б)У, яка впродовж 17–27 вересня 1933 р. проводила обстеження в 20 із 36 районів Чернігівської області, вивчаючи скарги селян, інформаційні повідомлення ДПУ, судово-слідчі справи, рішення місцевих органів влади. У результаті факти «відвертого адміністративного свавілля, яке межувало з політичним бандитизмом» (побиття і знущання із селян, викривлення податкової та штрафної політик, масове привласнення й розкрадання незаконно конфіскованого майна), зафіксовані у 12 із 20 районів області [11, арк. 109].

Оскільки на фоні масштабної соціально-економічної кризи, яку переживав «модернізований» аграрний сектор, свавілля місцевих можновладців ставало додатковим подразником у стосунках влади й селянства, центральне керівництво держави після завершення сільськогосподарських кампаній проводило ритуальні акції з наведення порядку: публічно, але не дуже суворо карало винних, декларуючи, що в подальшому не допустить нових перекручень. 25 червня 1932 р. ЦВК і РНК СРСР навіть ухвалили спільну постанову під красномовною назвою «Про революційну законність», яка націлила органи юстиції на суворе покарання «посадових осіб у разі порушення прав трудящих, особливо у випадках незаконних арештів, обшуків, конфіскації або вилучення майна тощо» [12, с. 284].

Натомість прийняття цієї постанови практично не вплинуло на методи заготівельної кампанії 1932/33 р., під час якої партійне керівництво республіки знову розгорнуло «рішучу боротьбу з фактами хуліганства та злодійських дій (привласнення майна нездавців хліба)». 29 грудня 1932 р. на засіданні політбюро ЦК КП(б)У за участю Л. Кагановича навіть ухвалили рішення: «Усі матеріали, що надходять про перекручення з боку районних і сільських працівників та уповноважених, після перевірки розглядати в трійці ЦК по репресіях». Комісії політбюро ЦК КП(б)У в складі М. Хатаєвича, К. Карлсона, В. Кисельова доручалося виділити 4–5 найбільш значних фактів хуліганства та крадіжок з боку посадових осіб, суворо покарати винуватців через суд з опублікуванням інформації в усіх районних газетах [13, арк. 180].

Зазначимо, що справи про застосування фізичних методів «виховання» колгоспників набували особливого розголосу лише в тих випадках, коли жертва насильства була членом ЛКСМУ, партії, активістом, ударником. Тоді органи ДПУ й прокуратури розглядали їх як «терористичні акти, здійснені класовим ворогом з метою класової помсти». Саме так кваліфікували побиття головою колгоспу ім. Сталіна Ворошилівської сільради Олександрійського району Лемішем колгоспниці М. Коваленко, яка від нанесених травм померла [14, арк. 668, 670].

Інформаційні повідомлення органів ДПУ, прокуратури, райпарткомів про «порушення революційної законності» доводять, що багато місцевих можновладців уважали рукоприкладство невід'ємним елементом будь-якої господарсько-політичної кампанії. Саме цим пояснюється негативна реакція окремих районних та сільських керівників на директиву-інструкцію ЦК ВКП(б) і РНК СРСР від 8 травня 1933 р., яка декларувала припинення масових каральних акцій проти селянства. Ці очільники стверджували, що без застосування надзвичайних методів впливу на селян вони не зможуть забезпечити виконання державних посівних, збиральних, заготівельних планів. Так, голова Слобідської сільради Путивільського району Чернігівської області Ярешко прямо заявив: «Тепер кампаній нам не можна виконувати, нехай їх виконують ті, хто цю постанову підписав» [11, арк. 110].

Щоб припинити рукоприкладство посадових осіб, Наркомат юстиції УСРР видав у жовтні 1934 р. директиву, яка зобов'язала органи прокуратури забезпечити розгляд указаних справ у найкоротші терміни, а самі справи взяти на особливий облік. Осіб, винних у нанесенні побоїв колгоспникам, не зважаючи на їхні посади, мали притягувати до кримінальної відповідальності за ст. 98 КК УСРР, «за перевищення влади або службових повноважень», яка передбачала покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше шести місяців [15, арк. 93]. За обтяжуючих обставин («якщо перевищення влади знайшло вираження у насильстві, застосуванні зброї, катуванні або діях, що принижують гідність потерпілого») строк позбавлення волі зростав до 3 років [16, с. 105].

Між тим, документи свідчать, що місцевих керівників було важко примусити відмовитися від фізичних методів впливу на селян. Поширенню насильства в українському селі сприяло те, що ще під час суцільної колективізації місцеві очільники звикли діяти не за законом, а радше за принципом «політичної доцільності», сприймаючи чергові настанови про відновлення соціалістичної законності як ритуальні й не приділяючи їх виконанню належної уваги. Так, у директивному листі Наркомату юстиції УСРР від 20 жовтня 1930 р. прямо вказувалося, що «революційну законність слід розуміти як відбиток в конкретних нормах політики нашої партії. Соціальна небезпечність учинків оцінюється залежно від того, як і наскільки вони перешкоджають соціалістичному будівництву» [17, арк. 110]. Відповідно до такої «політизованої» логіки злочинцем уважався селянин, який відмовлявся виконувати нереальний заготівельний план, а не уповноважений, який фізичними методами впливу забезпечив його виконання.

Тому, незважаючи на проголошену владою боротьбу з «порушеннями революційної законності», в окремих селах республіки у постго-

лodomорний період навіть спостерігалось зростання кількості випадків «побиття колгоспників і дітей головами колгоспів, сільрад і вчителів». Якщо в 1935 р. в колгоспах району діяльності Вахновської МТС Липовецького району Вінницької області зафіксовано два випадки побиття селян, то в 1936 р. – уже 19 по відношенню до 32 осіб, зокрема 14 дітей [18, арк. 18]. Через це боротьба з фізичним насильством посадових осіб у 1933–1936 рр. набуває перманентного характеру, що доводять численні директиви органів юстиції республіки і спецвідомлення ДПУ–НКВС.

Неефективність боротьби з рукоприкладством місцевих очільників пояснюється тим, що покарання порушників нерідко мали формальний характер. Так, голову й бригадира артїлі «Новий рух» Покровського району Дніпропетровської області за побиття колгоспників протягом серпня – вересня 1933 р. засудили до позбавлення волі на термін від 6 до 7 років, але через декілька днів після винесення вироку їх відпустили із Запорізького БУПРу, і вони спокійно повернулися додому. Не дивно, що в колгоспі почалися розмови, що «боротьба з порушниками революційної законності – це несерйозна боротьба» [19, арк. 110].

Траплялися й випадки, коли колгоспних і сільських керівників декілька разів притягували до кримінальної відповідальності за зловживання, а вони попри це продовжували залишатися на посаді й виконувати свої обов'язки. Приміром, уже згаданий голова колгоспу ім. Сталіна Леміш протягом 1932 р. тричі потрапляв на лаву підсудних за «викривлення класової лінії» [14, арк. 687].

Аналіз численних судових вироків дає змогу зробити висновок, що «порушників революційної законності» засуджували здебільшого до незначних термінів ув'язнення без обмеження в правах після відбуття покарання. Уповноваженого із хлібозаготівель у с. Троїцьке Нововасилівського району М. Демченка, наприклад, за безпідставний арешт і побиття громадян засуджено лише до 1,5 року позбавлення волі. А бригадира артїлі ім. Сталіна Солонянського району С. Малого за грубе поводження з колгоспниками та побиття селянина Пікінера засудили до 6 місяців примусової праці [20, арк. 10].

Судова статистика доводить, що перекрутникам не варто було боятися застосування до них «твердої репресії». За даними Наркомату юстиції УСРР, у 1931 р. розгляд подібних справ у республіці завершувався такими покараннями: позбавленням волі – у 23,5 % випадків, умовним засудженням – у 24 %, примусовими роботами – у 45 %, громадською доганою – у 6,7 % [5, арк. 111]. Окреслена «м'якість покарань» різко контрастує з практикою застосування закону від 7 серпня 1932 р.

Вагому роль у м'якості покарань перекрутників ревзаконності відіграло й доволі поблажливе ставлення обласного та районного керівництва. Деякі партійні очільники кваліфікували рукоприкладство «як помилки, за які судити не потрібно, а достатньо обмежитися міцними вказівками» [21, арк. 53]. Перший секретар Дніпропетровського обкому КП(б)У М. Хатаєвич неодноразово заявляв, що «не завжди вигідно й правильно судити гарних голів сільрад і колгоспів, які схильні до виправлення у майбутньому своїх помилок і безумовно принесуть багато користі» [22, арк. 542].

Своєю чергою, це впливало на позицію прокуратури, яка закривала справи про «порушення революційної законності», аргументуючи, «що злочин скоєно в надзвичайно складних умовах роботи», він не призвів «до будь-яких тяжких наслідків» тощо. Імовірно, малося на увазі, що після побиття чи тортур ніхто із селян не загинув. Урешті причиною закриття справи могла бути втрата нею актуальності «на цей момент», що, на погляд прокуратури, робило проведення слідства недоцільним [21, арк. 57]. Замість притягнення до кримінальної відповідальності до перекрутників застосовували лише дисциплінарні заходи, але, звільнивши з посад у сільраді чи колгоспі, їх призначали на роботу до інших сіл, де вони продовжували знущатися із селян.

У тих випадках, коли «порушення революційної законності» були масовими і призводили до летальних наслідків, фігурантам справ приписували додаткові контрреволюційні злочини, унаслідок чого справа із покарання посадовців-перекрутників перетворювалася на притягнення до кримінальної відповідальності чергових контрреволюціонерів. Крім того, факти фізичного насильства над селянами інтерпретували як шкідницьку діяльність, що мала на меті викликати невдоволення колгоспників. Подібні формулювання дуже нагадують визначення в кримінальних справах «шкідників» доби «Великого терору».

Показовою у цьому плані була справа керівництва с. Гур'івка Долинського району, дії яких відрізнялися особливою жорстокістю. Місцеві можновладці (голови колгоспів «Жовтнева воля» та «Прогрес», бригадири, члени правління) для допитів селян відкрили спеціальну кімнату, обладнавши її засобами катування – залізними ланцюгами, батогами, ключками. Якщо колгоспник чим-небудь «завинив» перед начальниками, то його доставляли сюди й проводили дізнання. Наприклад, селянина Єфима Бешевця під час допиту роздягнули, били, вогнем лампи палили статеві органи. Його звільнили з-під арешту лише після того, як дружина продала корову і заплатила викуп бригадиру О. Черевіку – 200 крб [23, арк. 58, 59].

Документи свідчать, що більшість селян була піддана тортурам за дрібні крадіжки продовольства: шматок хліба, жменю цибулі або взагалі за підозрою у їхньому скоєнні. Екзекуції, організовані керівництвом колгоспів, були настільки жорстокими, що під час допитів від побоїв загинуло 7 селян. Мешканці Гур'івки були сильно залякані, що навіть не насмілювалися ховати закатованих. Так, одноосібниця-біднячка Парасковія Карпець розповіла, що боялася піти за сином Іваном, забитим Черевиком, і викинутим до моста. Тому її сина привезли сусіди і зарили, «як собаку, без будь-яких обрядів». Також селяни не реєстрували смертей членів своїх сімей в сільраді – не заявили про 4 із 7 померлих. Мешканцям села було важко довести, що вони постраждали від дій керівництва колгоспів, оскільки місцевому лікарю заборонили надавати будь-які довідки та висновки про побої [23, арк. 59, 61, 67, 68].

Залякані селяни навіть не намагалися поскаржитись на дії місцевих функціонерів, а лише тікали із села. Справа щодо керівництва села була порушена лише після втручання політвідділу Братолубівської МТС, яка знаходилася поблизу [23, арк. 73]. Проте Дніпропетровський облвідділ ДПУ «оформив» справу керівництва с. Гур'івка Долинського району як справу «контрреволюційної куркульської групи», члени якої – «куркулі та політбандити» – обвинувачувалися не лише в «терорі над колгоспниками» (побиття 20 селян-бідняків), але й у «шкідництві» та «масовому викривленні штрафної політики з метою створення невдоволення серед колгоспників» [24, арк. 52].

В цілому, справжні наміри влади, яка декларувала суворе покарання «порушників ревзаконності», наочно ілюструє амністія, проведена наприкінці 1930 р. «на відзначення XIII річниці Жовтневої революції». Амністія поширювалася на осіб, засуджених за скоєння посадових злочинів «в складних умовах гострої класової боротьби, через недостатній досвід у роботі» в період з 1 січня 1928 р. до 7 листопада 1930 р. (включно) «при проведенні заходів Уряду СРСР і УСРР <...> (колективізація сільського господарства, розкуркулення, хлібозаготівлі, розміщення держпозик тощо)». Показово, що метою амністії було залучення «перекрутників» до «активної участі в соціалістичному будівництві» [25, арк. 39, 43, 44].

Характеризуючи соціальні та морально-психологічні наслідки каральних акцій влади в українському селі, передусім зазначимо, що застосування репресій зумовило процеси маргіналізації в селянському середовищі. Розкуркулені, засуджені за невиконання держзобов'язань селяни поповнювали лави так званого «декласованого елемента». Вони, мешкаючи в селі, подеколи перетворювалися на своєрідних вигнанців — до колективних об'єднань їх не приймали, землей і сіль-

госпреманентом не наділяли. Зазвичай розкуркулені й репресовані перебивалися за рахунок тимчасових заробітків, наймаючись до односельців. При цьому вони залишалися у центрі уваги місцевої влади, яка пильнувала кожен їхній крок, покладаючи на них провину за всі негаразди в колгоспі чи селі, використовуючи їх «потенційними винуватцями» під час проведення чергових репресивних акцій. 3-поміж засуджених спецколегіями Верховного й обласних судів УСРР у 1935 р. куркулі й так звані «декласований елемент» були найчисельнішими — 1 232 особи з 3 539 засуджених. У 1936 р. їхня чисельність зменшилася, але все ж таки залишалася значною — 568 з 4 247 засуджених [18, арк. 22].

Важливим наслідком державного терору стало упокорення українського села. Якщо перші репресивні акції влади викликали відкритий спротив селянського середовища, то згодом українське село звекає жити в умовах терору. Насильство перетворюється на повсякденність, сприймається як норма стосунків влади й селянства, породжує, з одного боку, соціальну апатію, нездатність до колективних дій, з іншого, — тотальну недовіру до будь-яких владних структур. На рівень селянської зневіри тієї доби вказує той факт, що у випадках «порушень ревзаконності» селяни часто відмовлялись апелювати до вищих владних інституцій, вважаючи цю справу безперспективною. На їхню думку, органи юстиції, «суд, міліція, ДПУ, прокуратура були лише димовою завісою».

Щоденне фізичне, економічне, психологічне насильство, яке перетворилося на повсякденне явище в житті колективізованого села, призвело до деформації людської психіки, девальвації цінності людського життя, деморалізації селянського суспільства. Звідси й жорстокі розправи із крадіями під час селянських самосудів 1933 р.

Водночас відмова селян від активних форм спротиву, зовнішня лояльність до влади обернулися прихованим саботажем, що зокрема втілювалось у процесі своєрідної «деколективізації» в постголодоморний період. У зв'язку з цим можна погодитися з українським істориком Л. Гриневич, яка вважає, що «масові репресії формували потенційну опозиційність» селянської спільноти до сталінського режиму, «зокрема готовність при зручних обставинах (скажімо, у разі війни) виступити проти нього» [26, с. 541]. Чутки про «наближення війни» або про «початок збройного повстання», які постійно циркулювали в селянському середовищі в 1930-х рр. («Папа Римський виступив на захист куркулів і організує війну»), «Прикордонні війська, що стоять на кордоні з Афганістаном, дізнавшись, що в СРСР відбувається пограбування селян та їхніх родин, кинули кордон і будуть захищати від

грабiжницької влади» [27, арк. 41]), свiдчать, що саме iз зовнiшньою агресiєю українське селянство пов'язувало звiльнення вiд ненависної влади бiльшовикiв.

Джерела та лiтература

1. Кульчицький С. В. Голодомор 1932–1933 рр. як геноцид: труднощi усвідомлення / Станiслав Владиславович Кульчицький. – К.: Наш час, 2008. – 424 с.
2. Ивницкий Н. А. Репрессивная политика советской власти в деревне (1928–1933 гг.) / Николай Алексеевич Ивницкий. – М.: РАН. Институт российской истории, Университет г. Торонто, 2000. – 350 с.
3. Шаповал Ю. І. Голодомор і репресії в Україні / Ю. Г. Шаповал // Критика. – 2008. – № 12. – С. 8–10.
4. Сахаров А. Н. 1930: год «коренного перелома» и начала Большого террора / А. Н. Сахаров // Вопросы истории. – 2008. – № 9. – С. 40–69.
5. Центральний державний архiв громадських об'єднань України (далі ЦДАГО України), ф.1, оп. 20, спр. 5488.
6. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939. Документы и материалы: в 4 т. / [под ред. А. Береловича, В. Данилова]. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2003. – Т. 3: 1930–1934 гг.; Кн. 1: 1930–1931 гг. – 864 с.
7. Васильев В. Коллективизация і селянський опiр на Україні (листопад 1929 – березень 1930 рр.) / В. Васильев, Л. Віола. – Вінниця: ЛОГОС, 1997. – 536 с.
8. Державний архiв Днiпропетровської облaстi (далі Держархiв Днiпропетровської обл.), ф. Р-1520, оп. 3, спр. 4.
9. Розсекречена пам'ять: Голодомор 1932 – 1933 рокiв в Україні в документах ГПУ–НКВД. – К.: Вид. дiм «Києво-Могилянська академiя», 2008. – 604 с.
10. Советская деревня глазами ВЧК–ОГПУ–НКВД. 1918–1939. Документы и материалы: в 4 т. / [под ред. А. Береловича, В. Данилова]. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2005. – Т. 3: 1930–1934 гг.; Кн. 2: 1932–1934 гг. – 840 с.
11. ЦДАГО України, ф.1, оп. 20, спр. 6390.
12. Хрестоматія з історії держави і права України: у 2-х т.: навч. посiб. для студ. юрид. спец. вищ. закл. Освіти / [ред. В. Д. Гончаренко; уклад.: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький]. – К.: Видавничий дiм «Ін Юре», 2000. – Т. 2: Лютий 1917 р. – 1996 р. – 728 с.
13. ЦДАГО України, ф. 1, оп. 6, спр. 238.
14. Держархiв Днiпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 36.
15. Держархiв Днiпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 76.
16. Уголовное законодательство СССР и союзных республик. Сборник (Основные законодательные акты) / [под ред. Д. С. Карева; сост.: Е. М. Ворожейкин, О. И. Гацихо, Е. Д. Даманина, Ю. Г. Трещетников, О. Ф. Шишов, А. М. Яковлев]. – М.: Государственное издательство юридической литературы, 1957. – 532 с.
17. Центральний державний архiв вищих органiв влади та управлiння України (далі ЦДАВО України), ф. 8, оп. 14, спр. 294.
18. ЦДАГО України, ф.1, оп. 20, спр. 7065.
19. Держархiв Днiпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 85.

20. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 35.
21. Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 1494.
22. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1520, оп. 3, спр. 129.
23. Держархів Дніпропетровської обл., ф. П-19, оп. 1, спр. 958.
24. Державний архів Служби безпеки України, м. Київ, ф. 16, оп. 27, спр. 9.
25. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1519, оп. 1, спр. 1.
26. Гриневич Л. В. Морально-психологічний аспект державного терору / Л. В. Гриневич // Політичний терор і тероризм в Україні XIX–XX ст.: історичні нариси/ НАН України; Інститут історії України / [відп. ред. В. А. Смолій]. – К.: Наукова думка, 2002. – С. 534–541.
27. Держархів Дніпропетровської обл., ф. Р-1518, оп. 1, спр. 4.

УДК 64.3 (4Укр) 61

Капустян Ганна Тимофіївна

*д.і.н., професор
кафедри теорії, історії держави та права
Кременчуцького національного університету
імені Михайла Остроградського
(м.Кременчук)*

ЛІКВІДАЦІЯ КУРКУЛЬСТВА ЯК «КЛЯСИ» У СЕЛІ ЗАРУДДЯ

На прикладі полтавського села Заруддя зроблено аналіз деструктивних соціально-економічних та політичних дій з боку радянської держави стосовно українського села. В часі цей період позначився зломом НЕПу, до певної міри його ліберальних принципів, впровадження надзвичайних заходів, які включали в себе примусові хлібозаготівлі, непомірні податки, і, як наслідок за невиконання надмірних завдань, радянський політичний режим впроваджував репресивні заходи в першу чергу до основних виробників матеріальних благ заможних селян. У такий спосіб відбувалося становлення командно-репресивної системи управління. На основі архівних та опублікованих документів відстежуються трагічні долі окремих заможних родин с. Заруддя.

Ключові слова: Заруддя, заможний селянин, податки, командно-репресивна система.